

Nyári Katalin

Kommunikációs zavarok és devianciák

Az előadás egy folyamatban lévő empirikus kutatás elsődleges tapasztalatairól számol be a címben foglalt témakörből.

A fiatalkorúak által elkövetett betöréses lopások kriminológiai szempontú elemzése során olyan fontos összefüggések említhetők ki:

- a családon belüli kommunikációs zavarok szerepe a bűnözői karrierben;
- az iskolán belüli kommunikációs zavarok a fiatalkorúak bűnözővé válásában;
- a kommunikációs problémák, és az iskolai jellemzések, a rendőri környezettanulmányok tartalmi hibái közötti viszonyok főbb jellemzői;
- a kirendelt védő, a rendőrség és a fiatalkorú gyanúsított közötti kommunikációs zavarok.

A kiszorítás/kiszorítottság, a marginalizálódás, az előítéletek és a devianciák új aspektusú megvilágítása jelentős mértékben elősegítheti a fiatalkorúak bűnözésének megelőzését.

Hatvani Erzsébet

Új helyen az előzetes

A Rákospalotai Leánynevelő Intézet elsődleges rendeltetése szerint javítóintézet, ahová a bíróság által büncselekmény elkövetése miatt javítóintézeti nevelésre utalt fiatalkorú lányok kerülnek. A „klasszikus” feladat mellett az intézet már évek óta két speciális gondozási részleget is működtet. Az egyik egy leányanyás részleg, amely a javítóintézeti nevelés elrendelése előtt vagy alatt gyermeket vállalt fiatalkorú anyáknak ad lehetőséget arra, hogy gyermeküket maguk nevelhessék. A másik egy utógondozói csoport, ahol azok a lányok élnek, akiknek a javítóintézeti nevelés után nem volt hová menniük, vagy később jöttek vissza segítséget kérni. Mindkét csoport – mivel több hely van, mint ahány „javítósnak” jelenleg szüksége van rá – fogad „kívülről” érkező, elsősorban állami gondozás alatt álló vagy onnan kikerült fiatalokat. A három részleg életéhez közel egy éve egy új intézmény kapcsolódott. 1996. május 1-je óta az előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorú lányok és fiúk számára lehetőség van arra, hogy a letartóztatás idejét ne rendőrségi fogdában, büntetés-végrehajtási intézetben, hanem javítóintézetben töltsék. Ezeket a lányokat a Rákospalotai Intézet fogadja.

A büncselekményt elkövető fiatalok helyzete mindig kérdéses volt és lesz. Örök kihívás a prevenció erősítése, az időben történő segítségnyújtás – magunk mellé állítva a pedagógia, a pszichológia, a szociológia, szociálpolitika, családpolitika eszközeit.

A századforduló óta a felnőttekétől eltérő anyagi, eljárási és büntetés-végrehajtási szabályok vonatkoznak a fiatalkorúakra. Ennek oka az a felismerés volt, hogy a fiatal-

korúak által elkövetett bűncselekményeket elsősorban szociológiai-pszichológiai problémaként kell kezelni, és a felelősségre vonó büntetés kiszabás mellett alapvetően a nevelő hatásnak kell dominálnia. Célként a reszocializáció fogalmazódik meg. A fiatalok bűnelkövetés kezelésénél a jogalkotás a tetterányos és a reszocializációs modell között próbál arányt találni a társadalom védelmi szükségletének és a fiatal életkorból adódó sajátosságok kielégítésére.

Egyrészt a büntetőjogi beavatkozás mindig magában hordozza az objektivitás igényét, a tetterányos felelősségre vonást, másrészt teret enged a mérlegelésre, a körülmények mérlegelésére. A döntésnek és végrehajtásnak figyelembe kell vennie a fiatal testi-lelki fejlődésének igényeit. A szankciónak (ha úgy tetszik az ítéletnek) még mindig a prevenciót és nem a büntetést kell szolgálnia. Erre elvben teret adnak az a fiatalokra vonatkozó anyagi jogi szabályok – eltérő büntetési tételek, alternatív lehetőségek a vádemelés elhasználásától a fiatalok börtönéig. A végrehajtási szabályok erre speciális intézményeket hoztak létre, amilyen a javítóintézet is.

A gyakorlati megvalósulás pedig az intézmények működésében rejlik. Erre irányul az intézetben folyó nevelési-pszichológiai-szociális gondozási program. Csak így lehet elkerülni, hogy a szándék ne rosszabb helyzetet teremtsen és a munka „eredményéül” ne „börtönszindrómáról”, kettős szocializációról kelljen beszélnünk. A nyitás nem csak azt jelenti, hogy a lányok intézeti életen kívüli kapcsolatait erősítjük, (családi szálak, külső programok), hogy a lehetőségeiket szélesítjük (tanulás, fejlesztő programok), hanem, hogy az esélyét megpróbáljuk megmutatni annak, hogy befolyásolhatják az életüket, döntéseket kell hozniuk saját magukkal kapcsolatban.

Ez persze illúzióknak tűnik egy olyan helyzetben, amikor legtöbbjük eddigi élete során azt tapasztalta, úgy éli meg, hogy nem maga irányítja életét, sodródik az eseményekkel. Illúzió egy olyan társadalomban, amely ez ellen dolgozik. Mégis azt gondolom, ez az egyik legfontosabb feladatunk. A jogszabályi változás és a mi munkánk is szervesen kapcsolódik a fentiekhez.

Míg az anyagi, jogi, végrehajtási szabályok mindig kitüntetett figyelmet érdemeltek ebben a vonatkozásban, az eljárásjog kevésbé követi a fenti elveket.

Léteznek ugyan a fiatalokra vonatkozó kitételek, mint hogy részükre az eljárás során koruknak megfelelően védelmet kell biztosítani az előzetes letartóztatásban a felnőttektől elkülönítve. A bizonytalanság, az esemény nélküliség az, ami a legjobban jellemzi az előzetes letartóztatás idejét. Pontos információik nincsenek, leginkább egyedül vannak, a világtól elzárva, összezárva másokkal. Ez a helyzet nemcsak egy-két gyereket érint. Jellemző adat, hogy a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított fiatalok 13,1%-15,7%-át tartóztatják le, addig a felnőtt korúaknál ez az arány 9,2%.

A büntetőeljárás törvény nem tesz különbséget a fiatalok és a felnőtt korúak között. Előzetes letartóztatásukra gyakorlatilag ugyanazon okok miatt kerülhet sor. (Bűnismétlés veszélye, bizonyítékok megsemmisítésének veszélye, elrejtőzés, az eljárás lefolytatásának akadályozása). A bűncselekmény különös súlya az, amelyet kiemelten figyelembe kellene venni a fiataloknál. Ez azonban egy nehezen differenciálható fogalom. Jellemzőbb, hogy a fiatalra jellemző életmód, az othontalanság, csavargás miatt kerül sor a letartóztatásra.

Kérdés az is, hogy mi teszi indokoltabbá az előzetes letartóztatást. A súlyosabb bűncselekmény, vagy a fiatalkorú környezete. Egy súlyosabb cselekménynél is ha fiatalkorú a családjában tartható, szükségtelen lehet az elzárás, míg kisebb bűncselekmények elkövetésénél is indokolhatja ezt, ha nincs olyan háttér, ami visszatartó erő.

Az előzetes letartóztatás körülményei a rendőrségi fogdákbán, a büntetés-végrehajtási intézetekben pedig ugyanolyanok egy egyszerű kisebb cselekményt elkövető 15 éves, mint egy visszaeső felnőtt esetében.

Amire a figyelem irányul, ha van rá hely, hogy a felnőttektől való elkülönítés megtörténjen. Ez függ a zsúfoltságtól, az adott település ellátottságától, így nem tekinthetjük kivételes esetnek ha ez mégsem valósul meg. A zsúfoltság, a tárgyi-személyi feltételek az előzetes letartóztatott megőrzését szolgálják. Nincs lehetőség arra, hogy a fiatalkorú tanuljon, foglalkozásokon vegyen részt. Napi menetrendjük a felkelés, evés, cigarettázás, takarítás, napi egy óra séta, lefekvés. És persze, ami közben közöttük történik. Ahogy a lányok mondják: „Nem a börtön a rossz, hanem hogy kikkel vagyunk összezárva”. Egyszerűen ez az időszak – abban a korban, amikor minden napnak többszörös értéke van – „kimarad” az életükből, miközben életre szóló nyomokat hagyhat.

Az előzetes letartóztatás idejét úgy kezelték, mintha az meg sem történt volna. Egy átmeneti időszak, egy szükségzerű rossz. Olyannyira így volt, hogy a később javítóintézeti nevelésre utaltaknál ezt az időszakot nem lehetett beszámolni a letöltendő időbe. Az előzetes letartóztatás a fiatalkorú gyanúsítottnál a tapasztalatok szerint 3-6 hónap, de nem tekinthető egyedi esetnek az egy év vagy az ezt meghaladó időtartam sem.

A változtatást még aktuálisabbá tette Magyarország csatlakozása az ENSZ deklarációhoz, a Gyermejkjogi Konvencióhoz. Megszületett a büntetőjogszabályokról módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény.

Ez egyrészt változást hozott az anyagi jogszabályok terén. Többek között a javítóintézeti nevelés időtartamát határozottá tette, így az előzetes letartóztatás ideje beszámítható. Több új rendelkezést hozott a szabadságelvonással nem járó intézkedések szélesítésére, újdonsága a vádelhalasztás, az eljárás időleges felfüggesztése, amely a be nem avatkozás lehetőségével él, tekintettel arra, hogy az „elkövetők” nagy részénél, az „elkövetés” általában a kamaszkor természetes velejárója, amelynél a meghurcolás, a stigmatizáció elkerülhető rossz. A Gyermejkjogi egyezményben foglaltak szerint a gyermek őrizetben tartására, vagy letartóztatására csak végső esetben kerülhet sor, a lehető legrövidebb időtartamra és ez alatt a gyermekkel emberségesen és az emberi méltóságának kijáró tisztelettel, életkorának megfelelő szükségleteiknek figyelembevételével bánjanak.

Zárójelben jegyzem meg, hogy mind a be nem avatkozás, az eljárás felfüggesztése, a szabadságelvonással nem járó intézkedések és büntetések alkalmazása csak akkor válik valódi megoldássá, ha az e mellé járuló segítő feltétel rendszert is megteremtjük. Egyértelműen a család, a saját környezet amennyiben valamelyest megtartó erő tud lenni a leghatékonyabb. Ma azonban, amikor egy pártfogó felügyelőre évi száz fiatal jut, amikor az iskolák többsége nem készült fel az ilyen jellegű „problémás” gyerekek fogadására, és nem is érdekelt ebben, akkor lehet, hogy ez nem a jobb megoldást nyújtó segítség időszaka, hanem csak a helyzet elnyújtása.